

Minima Philosophica: Onsterfelijkheid

Maartje Schermer

Filosofie en Praktijk 2011, no 3, pp48-51

In de vakantie las ik *Het onsterfelijkheidscomité* van John Gray. Gray beschrijft daarin de fascinatie met onsterfelijkheid van de ‘psychisch onderzoekers’, een groep intellectuelen in victoriaans Groot-Brittannië en van de ‘Godbouwers’, een groep binnen de bolsjewistische intelligentsia die in Rusland ontstond. De Godbouwers, waarvan onder andere Maxim Gorki lid was, geloofden dat de mens dankzij de wetenschap spoedig in staat zou zijn de dood te overwinnen. Het onsterfelijkheidscomité, uit hun gelederen ontstaan, trachtte het lichaam van Lenin door balseming en invriezen in stand te houden, in de hoop hem ooit later weer tot leven te wekken. Ondertussen bouwden architecten aan een mausoleum dat tegelijk een monument voor de overwinning op de dood moest zijn.

In Engeland probeerden de psychisch onderzoekers, met vooraanstaande leden als Henry Sidgwick, William James en Henri Bergson, bewijzen te vinden voor het voortbestaan van de geest na de lichamelijke dood. Zij deden dit onder andere door seances te houden en via ‘automatisch schrift’ te corresponderen met de doden.

Grays gedetailleerde beschrijvingen van deze tamelijk bizarre praktijken wekken in eerste instantie vooral een gevoel van grote afstand en verwondering. Dat zulke vooraanstaande filosofen, wetenschappers en intellectuelen in geesten geloofden, dat men werkelijk meende de doden tot leven te kunnen wekken....!

De laatste tijd - en Gray wijst daar in zijn slotbeschouwing ook op - is er echter weer een nieuwe golf van onsterfelijkheidsdenken aan het ontstaan. Ray Kurzweil, een futuroloog en uitvinder, gelooft bijvoorbeeld heilig in toekomstige onsterfelijkheid en heeft daar diverse boeken over geschreven. Daarbij denkt hij niet alleen aan fysieke onsterfelijkheid, maar ook aan de mogelijkheid om ons gehele bewustzijn te uploaden naar een computer. Vanuit de ‘wij zijn ons brein’ gedachte zou dat dan voldoende moeten zijn om eeuwig door te leven, ook zonder vleeselijk lichaam (zolang er elektriciteit is, dat wel). In afwachting van deze mogelijkheden tracht Kurzweil zijn leven te verlengen met een dieet, de juiste lichaamsbeweging en enorme hoeveelheden vitaminepreparaten en voedingssupplementen, zoals hij laat zien in de documentaire *Transcendent man*.

Ook in Nederland staat het thema steeds meer in de belangstelling en worden er de laatste tijd door respectabele instituten lezingen en discussies over georganiseerd. Op 7 juni presenteerde Jonathan Weiner zijn boek *Eindeloos leven* op een bijeenkomst onder auspiciën van het Rathenau Instituut, en een week later werd in de Rode Hoed in Amsterdam gediscussieerd met wetenschappers, beleidsmakers en publiek over de vraag of verlengen van leven wenselijk is, op een debatavond georganiseerd door ZonMw. In mei zond de VPRO een aflevering uit van het wetenschapsprogramma Labyrinth getiteld *Onsterfelijk door nano*, en op 7 oktober spraken Rudi Westendorp en Aubrey de Grey (twee wereldberoemde bio-

gerontologen) in Leiden over *Prospects of longevity*. De zoektocht naar de fontein van de eeuwige jeugd, of naar het geheim van onsterfelijkheid, blijkt nog steeds in volle gang.

Onder de vlag van de ‘anti-verouderings geneeskunde’ bestaat - vooral in de VS maar in toenemende mate ook in Europa - een miljardenindustrie van voedingssupplementen, antirimpel crèmes, cosmetische ingrepen, vitaliserende vitaminepreparaten, body workouts, enzovoort. Er is zelf een heuse American Academy of AntiAging Medicine die regelmatig congressen organiseert op de meest exotische plaatsen. De markt voor eeuwige jeugd en levensverlenging lijkt in elk geval springlevend.

Er is echter ook steeds meer serieus wetenschappelijk onderzoek gericht op het doorgronden van biologische verouderingsprocessen, met als uiteindelijke doel het beïnvloeden van deze processen om zo ouderdomsziekten te kunnen voorkomen of genezen. En daarmee de (gezonde) levensduur te verlengen. Het favoriete model van beleidsmakers en gezondheidswetenschappers is dat van ‘compressie van morbiditeit’: gemiddeld worden we even oud als nu, of iets ouder, maar de periode van ziekte en aftakeling aan het eind van het leven wordt drastisch bekort. Van een vitaal en gezond leven tot, zeg, je 80ste, met een korte periode van aftakeling op je 82ste het graf in. Wetenschappers wijzen er echter ook op dat de ‘bijwerking’ van het voorkomen of genezen van ouderdomsziekten wel eens zou kunnen zijn dat we gemiddeld veel ouder gaan worden. Sommige bio-gerontologen (zoals Westendorp) zijn voorzichtig en voorspellen dat onze kleinkinderen een gemiddelde levensduur van 100 jaar zullen hebben (momenteel is de gemiddelde levensduur zo’n 82 jaar). Anderen, zoals de bekende maar controversiële DeGrey, gaan verder en beweren dat in theorie het verouderingsproces geheel stilgezet zou kunnen worden, zodat we niet meer aan ouderdom of ouderdomsziekten zouden overlijden. Onsterfelijk zijn we dan nog niet, want ziektes of ongelukken kunnen nog steeds toeslaan, maar een jaar of 1000 zou haalbaar zijn.

Los van de vraag hoe reëel of irreëel deze voorspellingen en toekomstdromen zijn, is de discussie over de morele kant en de wenselijkheid van deze ontwikkelingen al losgebarsten. Volgens de Britse bioethicus John Harris is het verlengen van de levensduur een morele plicht. Iedereen wil volgens Harris graag langer leven, en aangezien het leven een groot goed is, is verlengen ervan moreel geboden. Als het goed is om leven een beetje te verlengen is het ook goed het oneindig te verlengen, luidt zijn redenering. Alle argumenten die worden ingebracht tegen de wenselijkheid van extreme levensverlening falen volgens Harris. En als we eerlijk zijn, willen we toch allemaal langer leven?

Dat blijkt echter niet het geval. Tijdens de discussie in de Rode Hoed is het enthousiasme in de zaal in elk geval gering. “Dood gaan hoort erbij, wat is een mens zonder de horizon van de sterfelijkheid?” zegt de een. “Eindeloos leven zou ontzettend saai zijn, en heel eenzaam als alle geliefden om je heen wegvallen”, aldus een ander. Denk aan Simone de Beauvoirs *Niemand is onsterfelijk*. Deze bezwaren tegen extreme levensverlening zijn ook in de ethische literatuur terug te vinden. Bernard Williams heeft al uitgebreid geschreven over de saaiheid van een eeuwig leven. ‘Millions dream of immortality who don’t know what to do with

themselves on a rainy Sunday afternoon' luidt een bekende Engelse uitspraak die in dit verband vaak wordt aangehaald. Maar: 'only the terminally boring are in danger of becoming terminally bored' brengt John Harris daar retorisch tegenin.

Los van de vraag hoe goed het nou werkelijk voor individuen zou zijn om eindeloos – of althans heel veel langer - te leven, en van de vraag naar de betekenis van eindigheid als existentieel perspectief, staan vragen van meer maatschappelijke aard. Is het voor de samenleving wel wenselijk als we allemaal veel ouder zouden worden? Eén argument tegen een substantieel langere levensduur is dat dit de opeenvolging van generaties zou verstoren en daarmee ook vernieuwing en innovatie zou remmen. Als de 'oudere generaties' steeds ouder worden en steeds langer hun invloed op de maatschappij laten gelden, is er steeds minder ruimte voor jongeren, is het idee. Vanuit de gedachte (of het vooroordeel) dat ouderen conservatiever en minder vernieuwingsgezind zijn dan jongeren volgt dat zo'n verschuiving slecht zou zijn voor de samenleving als geheel. Andere problemen die worden voorzien bij substantiële levensverlenging zijn overbevolking, de financiering van het pensioenstelsel en de stijgende kosten van de gezondheidszorg. Bovendien is het de vraag hoe verdere verlenging van de levensduur op een rechtvaardige manier verdeeld zou kunnen worden. Zullen niet de rijken veel meer profiteren dan de armen? Nu is het immers al zo dat mensen met een lage sociaal-economische status 8 tot 10 jaar korter leven dan mensen met een hoge status; zullen die verschillen niet verder toenemen? Nog veel schrijnender is dit vraagstuk uiteraard op mondiale schaal: zouden geld en inspanningen niet gericht moeten zijn op het verhogen van de levensverwachting in ontwikkelingslanden naar een 'Westers' niveau, in plaats van op het nog verder verhogen van de gemiddeld leeftijd hier? En is het binnen onze westerse samenleving ook niet beter om ons geld te besteden aan een fatsoenlijke verzorging van onze huidige generatie ouderen, dan aan de zoektocht naar een nieuw levenselixer?

Tenslotte zijn er vragen die in alle discussies over nieuwe biomedische technologie opduiken: gaat het streven naar levensverlenging of zelfs onsterfelijkheid niet in tegen natuurlijke grenzen? Verliezen we niet onze menselijkheid wanneer we een essentieel kenmerk van de menselijke conditie gaan veranderen? Is het geen gevaarlijke overmoed om te denken dat wij dit soort processen in de hand hebben, en dat we kunnen overzien wat de gevolgen zullen zijn? Zijn sterfelijkheid en eindigheid geen dingen die we moeten (leren te) accepteren, in plaats van ons ertegen te blijven verzetten?

In *Transcendent man* zit een onthullende scene, waarin Kurzweil vertelt hoe hij op 22 jarige leeftijd zijn vader verloor, die overleed aan een hartkwaal. Hij vertelt gedreven over de verwachting en hoop die hij koestert om zijn vader terug te krijgen door alles wat hij van hem heeft bewaard - en dat is een hele opslagruimte vol, tot aan boodschappenbriefjes toe - in een computer te stoppen en hem zo opnieuw tot leven te wekken. Zijn fascinatie met toekomstige technologie, levensverlenging en onsterfelijkheid komt zo ineens in een heel ander licht te staan. Het verlangen naar onsterfelijkheid lijkt ineens zo vreselijk menselijk. Misschien wel al te menselijk.

